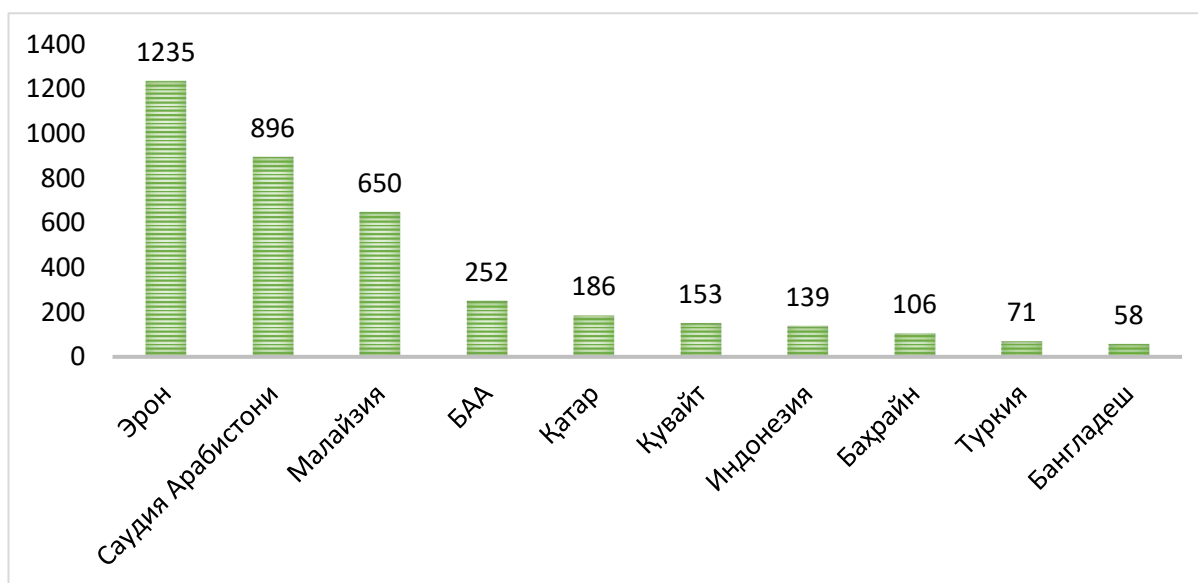

4-расм. Ислом молия активларининг ТОП-10 мамлакатлар бўйича динамикаси (2021 йил ҳолатига млрд. АҚШ долларида)²²⁰

Сўнгги йилларда бир қатор мамлакатлар стратегик ривожланиш дастури доирасида “йўл харитаси” ни ишлаб чиқишган. Жумладан, Саудия Арабистонида 2030 йилгача молия секторини ривожлантириш дастури, Малайзияда 2022-2026 йилларга мўлжалланган молия сектори режаси, Индонезияда 2020-2025 йилларда исломий банкни ривожлантириш хариталарини келтириб ўтишимиз мумкин. Шунингдек, Қозоғистонда ҳам 2020-2025 ислом молиясини ривожлантириш бўйича режа ишлаб чиқилган. Унда 2025 йилга бориб жами исломий активлардаги улушини 3-5% га етказиш кўзда тутилган.

Бу эса Ўзбекистон молия бозорига ислом молия бозорида фаолият юритаётган исломий молия муассасалари активларидан самарали фойдаланиш юзасидан илмий ва амалий ишлар олиб бориш кераклигини ўзида ифодалайди.

FOND BOZORINI RIVOJLANTIRISHDA ISLOMIY QIMMATLI QOG'OZLARINING ISTIQBOLLARI BO'YICHA SO'NGGI YILLARDA AMALGA OSHIRILAYOTGAN ILMIY ISHLAR TAHLILI

Ahmadjonov Abdulloh Ahadjon o'g'li -
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Moliya kafedrasida assistenti

Islom banki shariat tamoyillariga mos keladigan moliyaviy faoliyatdir. Islom bankining asosiy xususiyati bu kredit miqdori va muddatiga qarab hisoblangan foizlar yoki stavkalarini olishni taqiqlash hisoblanadi. Ushbu taqiq musulmonlarning ijtimoiy adolat va tenglik to'g'risidagi qonunlari bilan izohlanadi. Islom bank faoliyati esa bu shariat tamoyillariga mos keladigan moliyaviy faoliyat.

Islom moliyasi mexanizmlarini O'zbekiston iqtisodiyotiga joriy qilish harakatlari boshlangan deb hisoblash mumkin. Mamlakatimizni 2017-2021-yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi doirasida o'tgan davr mobaynida davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan isloh etishga qaratilgan 300 ga yaqin qonun, 4 mingdan ziyod O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari qabul qilindi. Milliy

²²⁰ Manba: ICD – REFINITIV ISLAMIC FINANCE DEVELOPMENT REPORT 2022

iqtisodiyotni isloh qilish borasida tashqi savdo, soliq va moliya siyosatini liberallashtirish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va xususiy mulk daxlsizligini kafolatlash, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlashni tashkil etish hamda hududlarni jadal rivojlantirishni ta'minlash bo'yicha choralar ko'rildi²²¹.

2022-yil 28-yanvarda Keng jamoatchilik muhokamasi natijasida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-60-sonli farmoni "Harakatlar strategiyasidan — Taraqqiyot strategiyasi sari" tamoyiliga asosan ishlab chiqilgan 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi va uni "Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi tasdiqlandi.

Taraqqiyot strategiyasini 3-yo'nalishi "Milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash" yo'nalishida alohida maqsad sifatida fond bozorini rivojlantirishga ham e'tibor qaratib o'tilgan. 27-maqsad ya'ni "Iqtisodiyotda moliyaviy resurslarni ko'paytirish maqsadida, kelgusi yilda fond bozori aylanmasini 200 million AQSh dollaridan 7 milliard AQSh dollariga yetkazish" maqsad qilib qo'yilgan. Bu yo'lada esa bir qancha bosqichlar sanab o'tilgan, bular:²²²

Mamlakatimizda kapital harakatini bosqichma-bosqich erkinlashtirish hamda yirik korxonalarni va ulardagi ulushlarni (aksiyalarni), shu jumladan fond birjasi orqali xususiylashtirish.

Davlat ulushiga ega tijorat banklarida transformatsiya jarayonlarini yakunlab, 2026-yil yakuniga qadar bank aktivlarida xususiy sektor ulushini 60 foizgacha yetkazish kabilardir.

2020-yil 29-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning parlamentga qilgan murojatnomasida Mamlakatimizda Islom moliyaviy xizmatlarini joriy etish bo'yicha huquqiy bazani yaratish vaqt-soati yetib keldi. Bu borada Islom taraqqiyot banki va boshqa xalqaro moliya tashkilotlari ekspertlari jalb etilishini ta'kidlab o'tgan edi. Shuningdek Markaziy bankka moliya bozorida raqobatni kuchaytirish, shuningdek, islomiy moliya mexanizmlarini joriy etish maqsadida huquqiy asos yaratish uchun 2021-yil 1-fevralgacha nobank kredit tashkilotlari to'g'risidagi qonun loyihasini ko'rib chiqish topshirig'ini berilgan edi.²²³

2020-yil 29-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning parlamentga qilgan murojatnomasida²²⁴ Mamlakatimizda Islom moliyaviy xizmatlarini joriy etish bo'yicha huquqiy bazani yaratish vaqt-soati yetib keldi. Bu borada Islom taraqqiyot banki va boshqa xalqaro moliya tashkilotlari ekspertlari jalb etilishini ta'kidlab o'tgan edi. Shuningdek Markaziy bankka moliya bozorida raqobatni kuchaytirish, shuningdek, islomiy moliya mexanizmlarini joriy etish maqsadida huquqiy asos yaratish uchun 2021-yil 1-fevralgacha nobank kredit tashkilotlari to'g'risidagi qonun loyihasini ko'rib chiqish topshirig'ini berilgan edi.

Nisbatan yangi hisoblangan Islom moliyasi tizimi va islomiy qimmatlar qog'ozlar haqida asosan yaqin sharq olimlari O'zlarini ilmiy izlanishlar olib borganlar.

Yaoyao Fan, Luqyan Tamannid "Xavfsizlik yo'nalishlari, rag'batlantirish va islom mikromoliyalash bo'yicha mamlakatlararo dalillar"²²⁵ haqidagi maqolasida quydagilarni bayon qilgan. Shariatga mos keladigan mikromoliya tashkilotlari (MMT) dan davlatlararo dalillarni taqdim etishgan va ularni shariatga mos kelmaydigan MMTlar bilan taqqoslashgan. Shariatga mos kelmaydigan an'anaviy MMTlar bilan solishtirganda, shariatga mos keladigan

²²¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni bilan tasdiqlangan 2017 — 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi

² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-dekabrda qilgan murojatnomasi.

²²³ O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2021-yil 13-aprelda "Kapital bozorini yanada rivojlantirish" to'g'risida PF-6207 farmoni. (Farmon 2021).

²²⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevni 2018 yil 28 dekabrda Oliy Majlisga Murojatnomasi (<https://president.uz/uz/lists/view/2228>)

⁵ Yaoyao Fan, Luqyan Tamannid (2019) Xavfsizlik yo'nalishlari, rag'batlantirish va islom mikromoliyalash bo'yicha mamlakatlararo dalillar. Journal of International Financial Markets, Institutions and Money Volume 62, Pages 264-280.

islomiy MMTlar kamroq kredit xavfiga ega, ammo unchalik foydali va moliyaviy barqaror emas, qashshoqlik bilan bog'liq vaziyatni yaxshilaydi va "missiyani o'zgartirish" ehtimoli kamroq deb hisoblashgan. Ularni natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu ikki muassasa o'rtasidagi dindorlik va xavfsizlik dizaynidagi farqlarni ta'kidlaydi. Tadqiqotlari amaliyotchilar va siyosatchilarga an'anaviy va islomiy MMT o'rtasidagi farqni tushunishni yaxshilashga yordam beradi.

Osamah Al-Khazali, Ali Mirzaei "Qimmatli qog'ozlar bozori anomalialari, bozor samaradorligi va moslashuvchan bozor gipotezasi: Islom fond indekslaridan dalillar" nomli maqolasida²²⁶ quyidagi fikrlarni bildirgan., Islom moliyasining rivojlanishi va o'sishiga qaramay, bu boradagi ilmiy adabiyotlar ko'payib borayotgan bo'lsa-da, islom fond indekslaridagi taqvim anomalialari haqida hozirgacha hech qanday ma'lumot bermagan. Shu sababli, stoxastik ustunlik (SD) va o'rtacha variatsiya (MV) tahlillaridan foydalangan holda, ushbu maqola 1996 yildan 2015 yilgacha sakkizta Dow Jones Islom indeksida (DJII) uchta mashhur kalendar anomalialari orqali Adaptiv bozor gipotezasini (AMH) o'rganadi. SD va MV natijalari shuni ko'rsatadiki, vaqt o'tishi bilan o'zgaruvchan kalendar anomalialari islom fond indekslarida AMHni qo'llab-quvvatlaydi. Eng muhim topilma shundan iboratki, islom indekslari vaqt o'tishi bilan, xususan, ularning tarqalishi sezilarli darajada oshgan so'nggi moliyaviy inqiroz davrida yuqori samaradorlikka erishdi. Shunday qilib, natijalar AMH samarali bozor gipotezasiga qaraganda kalendar anomalialarining xatti-harakatlarini yaxshiroq tushuntirishni taklif qiladi.

Islom moliyasi va islomiy qimmatli qog'ozlarni O'zbekistonga joriy qilishda me'yoriy, huquqiy asoslar ishlab chiqilayotganli va bungacha bir qancha qadamlar bosib o'tilganligini ko'rishimiz mumkin. Islom moliyasini mamlakatimiz iqtisodiyotiga joriy qilishda va islomiy qimmatli qog'ozlarni chiqarishda o'ziga xos risklarni inobatga olgan holda jahon tajribasini, jumladan yaqin sharq mamlakatlari tajribalarini o'rgangan holda, mukammal huquqiy asos ishlab chiqish kerak deb hisoblayman. Hozirgi kunda xalqimiz diniy qarashlari sabab an'anaviy moliyaviy instrumentlarga mablag'larini kiritmayapti. Buning natijasida iqtisodiyot rivojlanishi sekinlashadi. Agarda islomiy banklar mamlakatimizda faoliyatini boshlasa, o'ylaymanki aholimiz bo'sh turgan pul mablag'larini shunday islomiy banklarga qo'yishlari yoki islomiy qimmatli qog'ozlarini xarid qilishlari yuqori suratlarda rivojlanadi. Yuqoridagi olimlarning ilmiy ishlarini o'rgan holda shuni ham aytish mumkinki islom banklar ham risklardan holi emas va bu o'z navbatida baribir jahon tajribasini o'rgan holda mamlakatimizga kerakli qismlarini olishimiz kerak ekanligini ko'rsatadi. Bu o'z navbatida mamlakatimiz iqtisodiyotida yangi sahifa ochilishi va yanada rivojlanishiniga o'zini tasirini o'tkazdi deb o'ylayman.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni bilan tasdiqlangan 2017 — 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-dekabrda parlamentga qilgan murojatnomasi.
3. O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2021-yil 13-aprelda "Kapital bozorini yanada rivojlantirish" to'g'risida PF-6207 farmoni. (Farmon 2021).
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevni 2018 yil 28 dekabrda Oliy Majlisga Murojatnomasi (<https://president.uz/uz/lists/view/2228>)
5. Yaoyao Fan, Luqyan Tamannid (2019) Xavfsizlik yo'nalishlari, rag'batlantirish va islom mikromoliyalash bo'yicha mamlakatlararo dalillar. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money* Volume 62, Pages 264-280.
6. Osamah Al-Khazali, Ali Mirzaei (2017) Qimmatli qog'ozlar bozori anomalialari, bozor samaradorligi va moslashuvchan bozor gipotezasi: Islom fond indekslaridan dalillar. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money* Volume 51, Pages 190-208.

²²⁶ Osamah Al-Khazali, Ali Mirzaei (2017) Qimmatli qog'ozlar bozori anomalialari, bozor samaradorligi va moslashuvchan bozor gipotezasi: Islom fond indekslaridan dalillar. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money* Volume 51, Pages 190-208.